

Društvo Cetinske krajine u vrijeme osmanske vlasti

Vučković, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:361215>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Martina Vučković

Društvo Cetinske krajine u vrijeme osmanske vlasti

Završni rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Društvo Cetinske krajine u vrijeme osmanske vlasti

Završni rad

Student/ica:

Martina Vučković

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Kristijan Juran

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Martina Vučković**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Društvo Cetinske krajine u vrijeme osmanske vlasti** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. lipnja 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Osmansko zauzimanje Cetinske krajine	3
2.1. Širenje Osmanskog Carstva na područje Hrvatske	3
2.2. Osmansko osvajanje Sinja.....	4
3. Sinj pod osmanskom upravom – status i izgled grada	6
4. Stanovništvo Cetinske krajine pod osmanskom upravom	10
4.1. Vjerska obilježja	10
4.2. Status kršćanskog stanovništva	11
4.3. Etnička slika	13
4.4. Socijalna slika	13
4.5. Defteri kao demografski izvori	16
4.6. Kultura stanovništva Cetinske krajine	17
5. Mletačko osvajanje Sinja 1686. godine	19
6. Zaključak	20
7. Sažetak	22
8. Summary	23
9. Literatura	24
9. 1. Internetski izvori	25

1. Uvod

Osmansko Carstvo se već od 14. stoljeća sve više u ratnim pohodima širi po Europi te krajem 15. stoljeća stiže i do prostora današnje Hrvatske. Porazom hrvatske vojske u Krbavskoj bitci 1493. godine započinje doba osvajanja hrvatskih prostora. Krajem 15. stoljeća dolazi do ratova Osmanlija i Mlečana na području Dalmacije, a za vrijeme tog rata Osmanlije zauzimaju i Makarsko primorje.¹ Nakon toga Osmanlije zauzimaju većinsko dalmatinsko zaleđe pa tako i Sinj i ostatak Cetinske krajine 1513. godine. Time cijelo područje dolazi pod osmanski utjecaj, a sam Sinj postaje bitno obrambeno mjesto sve do turskog osvajanja Klisa 1537. godine kada tu ulogu preuzima Klis.² Sinj ostaje dio osmanskog teritorija sve do 1686. godine kad ga zauzimaju Mlečani.³

Padom pod Osmansko Carstvo, Sinj postaje centar nahije Sinj te središte osnovanog Vilajeta Hrvati 1522. godine, a dio Kliškog sandžaka od 1537. godine kada Klis pada pod osmansku vlast.⁴ Unutar Sinja prostirala se sinjska tvrđava koja nije bila poznata po velikoj vojnoj važnosti, ali unutar koje se nalazila vojska koja je branila i tvrđavu i grad. Dolaskom osmanske vlasti Sinj postaje kasaba, to jest muslimansko naselje u kojem se stanovništvo bavilo pretežito privredom. Unutar Sinja bile su izgrađene džamije te je grad bio podijeljen na 3 mahale koje su se kasnije ujedinile u jednu.⁵ Osim Sinja, na području Cetinske krajine kasabe su bile i Vrlika i Hrvace.⁶

Ipak, glavni cilj ovog rada je dati sliku o stanovništvu i društvenim kretanjima na području Cetinske krajine za vrijeme osmanske vlasti u razdoblju 16 i 17. stoljeća kada su bili pod turskom vlašću. Glavni fokus je stavljen na razlike između kršćanskog i novog muslimanskog stanovništva koje je nastanjivalo gradove, dok su kršćani živjeli u okolnim područjima. Nadalje je objašnjeno kako su sela bila podijeljena s obzirom na vjeru te u kakvim je uvjetima i pod čijom vlašću živjelo kršćansko stanovništvo te kakva je bila struktura i kršćanskog i muslimanskog stanovništva. Još jedan bitan aspekt opisan u ovom radu je socijalna slika stanovništva i zanimanja kojima su se bavili, odnosno u gradovima je postojala određena podjela koja je bila uređena ovisno o

¹ M. Pavić, 2014, 186.

² M. Vrgoč, 2009, 62.

³ M. Vrgoč, 2009, 69.

⁴ S. Buzov, 1989, 66.

⁵ F. Dž. Spaho, 1989, 57-58.

⁶ K. Jurin Starčević, 2006, 120.

ulogama koje su obavljali. Iako se najviše razvijala vojna obrana područja, u Cetinskoj krajini je bilo razvijeno i obrtništvo, pri čemu se ističu kovači, krojači, sedlari, itd. Nadalje je opisano stanje u stočarstvu na području krajine koje je bilo široko razvijeno jer je ta roba sudjelovala u trgovinskoj razmjeni, pretežito s Mlečanima. Ujedno je navedena uloga koju je imalo vjersko stanovništvo, i muslimansko i kršćansko, te su objašnjena i vojničko-činovnička zanimanja koja su bila jedna od najrazvijenijih. U sljedećem djelu su uspoređena tri osmanska deftera koja daju podatke o broju stanovništva, to jest daju prikaz demografskih i socijalnih promjena za vrijeme osmanske vlasti. Opisan je i kulturni život stanovništva koji se također razlikovao s obzirom na vjeru. Muslimanska kultura je bila raširena u gradovima gdje su muslimani i živjeli dok je kršćanska kultura još uvijek bila dominantna u okolnim mjestima. Na samom kraju je osvrtno na mletačko osvajanje Sinja pri čemu dolazi do velike migracije stanovništva i samim time do društvenih promjena uvjetovanih odseljavanjem muslimanskog i naseljavanjem kršćanskog stanovništva iz Rame, Poljica i Hercegovine.

Glavna literatura korištena u pisanju ovog rada je zbornik *Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti* u kojem se nalazi detaljan opis stanja u Cetinskoj krajini za vrijeme osmanske uprave. U radu Ivana Ercega *Turska osvajanja i organizacija proizvodnje u Dalmaciji i njihov odraz na privredni život Hrvatske* pronalaze se podatci o tome čime se stanovništvo bavilo i kakvog je to utjecaja imalo na krajinu. Fehim Dž. Spaho u svom djelu *Grad Sinj u turskoj vlasti* daje prikaz kako je Sinj pao u osmanske ruke, kako je izgledao te daje detaljan osvrt o razlikama između muslimanskog i kršćanskog stanovništva. Drugo važno djelo je članak *Islamsko-osmanski gradovi u dalmatinskom zaleđu: prilog istraživanju urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću*, autorice Kornelije Jurin Starčević gdje se može pronaći opis stanja u cijelom dalmatinskom zaleđu pa tako i društvena obilježja na području Cetinske krajine. Navedena literatura je bila temelj za pisanje ovog rada, no korištena je i druga literatura vezana uz Cetinsku krajinu i ovo razdoblje.

2. Osmansko zauzimanje Cetinske krajine

2.1. Širenje Osmanskog Carstva na područje Hrvatske

Osmansko Carstvo, u razdoblju 15. i 16. stoljeća bilo je jedna od najjačih svjetskih država koja se prostirala na području Azije, Europe i Afrike. Država koja se već u 13. stoljeću širi po Aziji i kasnije od 14. stoljeća po Europi, doživjela je svoj vrhunac u 16. stoljeću kada za vrijeme sultana Sulejmana II Kanunija (1520.–1566.) postaje velika svjetska sila. Za vrijeme njegove vladavine 1521. godine pada Beograd, važna točka za daljnje osvajanje Europe, a nakon čega se može istaknuti osvajanje Budima 1541. godine. Sulejman II Kanuni, u Europi poznat kao Sulejman Veličanstveni, doveo je Carstvo na vrhunac moći, a nakon čije vladavine dolazi do kraja velikih osvajanja i početka propadanja države.⁷

Prilikom širenja osmanske države na prostor Europe, prvi značajniji dodir Hrvata s Osmanlijama je bila Krbavska bitka 1493. godine kojom se raspada hrvatska obrana, a Osmanlijama se otvara mogućnost daljnjeg širenja. Točno 100 godina kasnije, 1593. godine bitkom kod Siska to razdoblje osvajanja hrvatskih prostora završava pobjedom Hrvata nad Osmanlijama. Osvajanjem novih kršćanskih područja, Osmanlije naknadno naseljavaju ta mjesta vlastitim stanovništvom, među kojim se ističe seosko stanovništvo Vlaha. Učvršćivanjem svoje vlasti u Bosni i osvajanjem Beograda, Osmanlije nastavljaju svoja osvajanja prema zapadnoj Slavoniji pa i Dalmaciji. Važna utvrda toga vremena bio je Knin koji pada 1522. godine, isto kao i Skradin, a Osmanlije nastavljaju svoje širenje te tako u narednim godinama osvajaju 1523. godine i Ostrovicu pri čemu pljačkaju dalmatinsko zaleđe te Obrovac 1527. godine čime dalmatinski gradovi gube svoje uporište. U tom razdoblju 1526. godine dolazi do Mohačke bitke pri čemu u osmanske ruke pada istočni dio Slavonije.⁸ Porazom na Mohačkom polju dio Ugarske pada pod ruke Ferdinanda Habsburškog, dok drugim dijelom vlada Ivan Zapolja koji prihvaća osmansku vlast, no u narednim godinama Ferdinand zauzima i ta područja.⁹

Tijekom 16. stoljeća, turska država se proširila i do samog mora, na sjeveru od Obrovca, dalje preko Zadra, Skradina, Šibenika i Trogira te u južnijim dijelovima u zaleđu Splita, Solina i Omiša te Makarskog primorja. Uz dalmatinsku obalu i unutrašnji

⁷ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45716>

⁸ M. Valentić, 1990, 45-49.

⁹ <https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire>

dio, područje oko Herceg-Novog, Budve i Ulcinja je također činilo jedno administrativno područje – Bosanski pašaluk koji se sastojao od okolnih sandžaka te je osnovan 1580. godine.¹⁰ Svoju vlast na tom području, i na obali i u unutrašnjosti, Osmanlije su provodili kroz tri sandžaka na koja se dijelio Bosanski pašaluk: Hercegovački, Krčki (Lički) i Kliški.¹¹

2.2. Osmansko osvajanje Sinja

Kao što je već navedeno, osmanski napadi na hrvatsko područje značajnije su se počeli događati nakon Krbavske bitke 1493. godine. Sve veće širenje osmanske države zadavalo je probleme Mlečanima koji su u svojim rukama imali dijelove Dalmacije i hrvatskim banovima koji su također pokušavali sačuvati svoje posjede. Hrvatski ban Ivaniš Korvin 1501. godine došavši na područje oko rijeke Cetine, pokušao je osloboditi Imotski koji se nalazio pod osmanskom upravom. Sam Sinj se već od 1504. godine nalazi u sve težoj situaciji. Grad nije imao sredstva za obranu pa Petar Malpiero, splitski knez, šalje u Sinj 80 vojnika, a poljički knez Žarko Dražojević pokušava dopremiti hranu, ali bezuspješno. Ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije tog vremena Mirko Perenyi također uviđa opasnost u kojoj se nalazi sinjska tvrđava. Kaštelanu sinjske i kliške tvrđave Ivanu Izdarmčiću daje 400 forinti za obranu od osmanske prijetnje. Isto tako u svojim pismima podbanu Baltazaru Batthyanu navodi kako Sinj brani samo 5 vojnika, a činjenica da Cetina nije poplavila polje je jedini razlog zašto je Sinj još izvan osmanske vlasti. Ujedno napada podbana i brata mu Marčinka što se ne brinu o obrani grada koji im je dan na čuvanje.¹²

Ipak 1513. godine Osmanlije osvajaju Sinj što se može vidjeti iz bule pape Leona X. koji pri pozivu na križarski rat protiv muslimana, navodi kako su Sinj i Čačvina osvojeni.¹³ U zakoniku za Bosanski sandžak iz 1516. godine spomenut je Sinj kao dio pograničnog teritorija i naredba: „I grad Sinj neka na smjenu čuva pedeset vojnika.“¹⁴ Iz navedenog se da zaključiti kako je u prvim godinama turske vlasti nad Sinjem, grad bio istaknuto strateško mjesto za osmansku vlast do pada važne tvrđave Klis 1537. godine.¹⁵

¹⁰ M. Pavić, 2014, 179.

¹¹ I. Erceg, 1989, 13.

¹² M. Vrgoč, 2009, 61-62.

¹³ M. Vrgoč, 2009, 62.

¹⁴ M. Vrgoč, 2009, 62.

¹⁵ F. Dž. Spaho, 1989, 55.

Ivan Marković, franjevački svećenik iz Sinja, 1898. godine objavljuje djelo *Sinj i njegovo slavlje*, u kojem se može pronaći povijest Sinja pa tako i dio o osmanskome osvajanju. Marković opisuje loše stanje u Dalmatinskoj zagori nakon pada Bosne, zbog čega su Sinj i okolica ostavljeni sami da se brane od muslimana uz malenu mletačku pomoć. Prvi kontakt s Osmanlijama smješta u osmo desetljeće 15. stoljeća, a o tome svjedoči nekoliko izvora. Povijesni izvor iz 1467. godine navodi kako su stanovnici jednog mjesta (nije sačuvano kojeg) morali pod vodstvom svećenika bježati na otok Olib u blizini Zadra. Drugi izvor odnosi se na događanja iz 1492. godine gdje se spominje kako su Osmanlije uništile crkvu Blažene Djevice Marije u Sinju. Papa Inocent VIII. u svojoj ispravi spominje gore navedenu crkvu i potrebu njene obnove. U ovoj istoj izjavi mogu se naći i dokazi o turskim napadima na područje Cetine već iz prijašnjih godina jer papa spominje i potrebu obnove utvrde Nutjak koja je stradala pri turskom napadu.¹⁶

¹⁶ I. Marković, 1898, 11-12.

3. Sinj pod osmanskom upravom – status i izgled grada

Pod turskom vlašću Sinj je bio središnji dio nahije Sinj i Cetina, a u širem krugu, dio Bosanskog, a od 1537. godine (padom Klisa), Kliškog sandžaka.¹⁷ Prvi spomen „nahije grada Sinja“ datira iz 1518. godine pa se sa sigurnošću može reći da je tada, ako ne već 1513. godine, Sinj bio njeno središte. Kasnije, to jest 1525. godine, pojavljuje se naziv „nahija Cetina“ u pismu vojvode Balija, a nedugo potom 1528. godine koristi se objedinjeni naziv „nahija Sinj i Cetina“ koji se kasnije najčešće upotrebljavao. Ova nahija se prostirala na području rijeke Cetine, to jest njenog gornjeg i srednjeg toka. Tako je i ostalo do mletačkog oslobođenja Sinja od Osmanlija pri čemu je Vrlika zajedno s Sinjem vraćena Veneciji, a ostali dijelovi Cetine su još ostali do Požarevačkog mira 1718. godine pod turskom vlašću.¹⁸ Na području današnje Hrvatske u osmansko doba pojavila se administrativna jedinica pod nazivom „Vilajet Hrvati“ sa središtem u Sinju, što se navodi 1522. godine. Ona se svojim područjem poklapa sa nahijom Cetine, to jest proteže se područjem južno od Velebita. Vojvoda je bio glavni činovnik unutar samog vilajeta koji je imao određenu administrativnu i političku vlast te je bio vojni komandant (iako su i drugi službenici mogli obavljati tu čast).¹⁹

U to doba, na granici Osmanskog Carstva postojale su dvije vrste tvrđava: pogranične i granične tvrđave. Grad Sinj se u svojim početnim godina pod Osmanlijama može smatrati graničnom tvrđavom, odnosno do osvajanja Klisa, kada Sinj postaje pogranična tvrđava. Tvrđave su imale svoje posade, a sinjska tvrđava je imala posadu mustafhiza-timarnika (vojske koja je za svoju službu dobivala timare na korištenje).²⁰ Unutar tvrđave se također nalazilo 50 vojnika koji su branili tvrđavu i put.²¹ U tvrđavi, dizdar (osmanski aga koji je bio zapovjednik tvrđava u Osmanskom Carstvu²²) je živio jedan dio vremena te je upravljao i vojskom koja se nalazila u gradu.²³ Jedan od dizdara je bio Dželali-aga koji je u svom posjedu imao timar od 4 333 akče, što je premašivalo brojku od 700 i 1 400 akči koliko su imali ostali timari.²⁴

¹⁷ M. Vrgoč, 2009, 67.

¹⁸ F. Dž. Spaho, 1989, 56.

¹⁹ S. Buzov, 1989, 66.

²⁰ F. Dž. Spaho, 1989, 60-61.

²¹ S. Buzov, 1989, 66.

²² <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15549>

²³ M. Vrgoč, 2009, 67.

²⁴ F. Dž. Spaho, 1989, 60.

Zapisi o sinjskoj tvrđavi u vrijeme Turaka su oskudni te daju malo informacija o njoj. U tom razdoblju tvrđava je bila zapuštena te nije imala pretežito veliku ulogu u vojnoj obrani područja. Izvještaj Anastazija Jurjevića austrijskom caru iz 1626. godine spominje kako je sinjska tvrđava veća od korčulske te kako nije nastanjena, osim povremeno dizdarima (Jurjević ne spominje vojsku), a od oružja navodi željezni top i dva mužara (oružje kratke cijevi²⁵). Drugi podaci o tvrđavi dolaze od Evlije Čelebije prilikom njegova putovanja Dalmacijom. Čelebija opisuje stanje tvrđave u 17. stoljeću kada je mletačkim osvajanjem Klisa, Sinj dobio veće vojno značenje. Zbog toga, u tvrđavi se tada nalazi 300 vojnika, žitni magazin, careva džamija (za koju se vjeruje da je prije bila crkva sv. Mihovila) te nekoliko kuća. Čelebija opisuje i bedeme koji su se tijekom godina istrošili te srušili od starosti, a ne od ratnih zbivanja. Bosanki beglerbeg Melek Ahmed-paša daje obnoviti sinjsku tvrđavu koja u tom stanju ostaje do mletačkog osvajanja Sinja.²⁶ Nadalje, Čelebija navodi kako je tvrđava bila smještena na Smokovoj gori, peterokuta i zapuštena. Obnovom Ahmed-paše grad je zasjao bijelom bojom poput bisera. U tvrđavi je na sjeverozapadnoj strani bilo dvorište u kojem su se nalazile tri kućice koje su služile kao vojničko vježbalište i mjesto za trgovanje.²⁷

U djelu *Putopis* Evlija Čelebija u dva navrata opisuje Sinj i okolicu. Prvi prolazak kroz Sinj dogodio se 1660. godine tijekom pljačkaškog pohoda prema Splitu, Kninu i Šibeniku te drugi pohod prema gradovima Šibeniku i Zadru. Na tom putovanju Čelebija opisuje događanja do kojih je došlo na tom području. Za stanovništvo Zagore ne upotrebljava riječ Vlah ili Morlak nego „uskok“ i u nekim situacijama „Hrvat“, izraze koje je čuo na terenu. Termin „Hrvat“ Čelebija koristi i za muslimane što dokazuje da je dolazilo do pokrštavanja i mijenjanja načina života.²⁸

Mletački inženjer Francesco Barbieri izradio je nacrt Sinja iz 1686. godine. Prvi i najviši nivo se nalazio na sjevernoj strani, dok je na zapadnoj strani smještena kružna kula s dva topa, dva objekta od kojih je jedan služio kao magazin municije. Prvi nivo okružuje drugi nivo s raspoređenim objektima, na sjeverozapadu je bila cisterna, a na istoku kuća guvernera. Treći nivo je površinski najveći te je smješten pretežito na jugu, a u njemu se nalaze vojni i stambeni objekti. Glavni ulaz je bio na zapadnoj strani,

²⁵ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40262>

²⁶ A. Milošević, 1989, 224.

²⁷ J. A. Soldo, 2011, 161-162.

²⁸ N. Močanin, 2018, 54-55.

okružen obrambenim dvorištem. Na njegovom prikazu nema oznake za crkvu, već je jedno mjesto označeno kao mjesto za držanje mise.²⁹

Gradovi i naselja unutar Osmanskog Carstva dijelila su se u tri kategorije: varoš, kasaba i pazar. Sinj je početkom 16. stoljeća, to jest za vrijeme dolaska Turaka bio varoš (naselje u kojem prevladava kršćansko stanovništvo koje se bavi privredom i rudarstvom³⁰), a prostirao se oko sinjske tvrđave, ali u početku nije imao stalno stanovništvo. Podaci o nenastanjenosti varoša mogu se pronaći u tekstovima iz 1528. i 1550. godine, no sredinom 16. stoljeća dolazi do pojave stalno naseljenog stanovništva. Jedan od razloga za nepostojanje stalnog stanovništva i slab razvoj grad u prvoj polovici 16. stoljeća može se pronaći u činjenici kako je u to vrijeme Sinj bio granica Osmanskog Carstva i kao takav je prolazio kroz period stalne ratne nesigurnosti. Tek osvajanjem Klisa koji postaje bitno vojno središte, a čijim su padom ratne prilike oslabile, Sinj dobiva priliku za razvoj u drugoj polovici 16. stoljeća.³¹

Poznato je da je 1574. godine Sinj bio kasaba, muslimansko naselje u kojem se stanovništvo bavi privredom, što znači da je taj status trebao dobiti nekoliko godina prije. Grad postaje kasabom nastankom džamije, trga te stabiliziranjem granica, a sam prelazak grada u status kasabe bio je upravno-pravni čin.³² Grad je imao dvije džamije (carska džamija koja se nalazila na utvrdi, izgrađena po sultanovoj zapovijedi koja je postala središtem razvoja kasnijeg grada i džamija unutar samog grada koja je dobila ime po Hadži-Hamzi, njenom osnivaču, a u njenom sklopu nalazila se vjerska škola – mekteb). Nije poznato tko je dao nalog za gradnju carske džamije, ali s obzirom da je ona postojala već 1550. godine, dolazi se do zaključka da je tu zapovijed dao sultan Sulejman Veličanstveni. Grad je imao i čaršiju koja se sastojala od dućana koje su držali zanatlije i trgovci. Postojale su tri mahale: „... mahala časne džamije Hadži-Hamze, mahala umrlog Alaudina, mahala Lara Hasana.“³³ U kasnijim spisima spominje se samo mahala Hadži-Hamze što upućuje da su se sve tri mahale ujedinile u jednu. Nije poznato tko je bio Hadži-Hamza, a pretpostavka je da je bio stanovnik tog područja koji je želio nešto ostaviti u svoje nasljeđe. Uz njih postojala je kao što je već navedeno i utvrda u kojoj je stanovala vojska i varoš gdje se nalazila obradiva površina stanovnika grada.

²⁹ A. Milošević, 1989, 224-225.

³⁰ F. Dž. Spaho, 1989, 56.

³¹ F. Dž. Spaho, 1989, 57.

³² F. Dž. Spaho, 1989, 56.

³³ F. Dž. Spaho, 1989, 57.

Do mletačkog osvajanja Klisa u drugoj polovici 17. stoljeća, grad se razvijao u tom okružju, no nakon pada Klisa, Sinj dobiva vojni karakter.³⁴ U Sinju centar grada je bila kao što je već navedeno, sinjska tvrđava, a samo središte događanja su bile kuće, kule, vrtovi i vinogradi kasabe.³⁵

Osim Sinja na području Cetinske krajine i drugi su gradovi imali status kasabe, Vrlika i Hrvace, iako se u nekim zapisima Hrvace oslovljavaju kao selo.³⁶ Ferhad beg Sokolović u Hrvacama gradi džamiju koja je prozvana po njemu, osniva trgovine i mekteb. Hrvace nisu imale utvrdu, ali su i prije gradnje ovih objekata bile bitno trgovište u kojem je bilo razvijeno sudstvo koje se bavilo pokretačima nereda protiv muslimanskih trgovaca i obrtnika.³⁷ Unutar kasabe Hrvace muslimanski stanovnici su se bavili trgovinom, zanatstvom te nisu plaćali poreze. Kasaba Hrvace je napravljena planski po naredbi sultana da bi imala ulogu u razvoju prometa između Sinja i Knina, no gubi svoju važnost nedugo nakon osnutka zbog učestalih burnih događanja koji zaustavljaju razvoj Hrvaca te one ponovno postaju seosko naselje.³⁸ U Vrlici je živjelo pretežito muslimansko stanovništvo, a džamija je sagrađena po nalogu dizdara utvrde Iskander age, no inicijativom države s obzirom da iznos koji je bio potreban za izgradnju džamije nije mogao pokriti jedan dizdar utvrde.³⁹ Mišljenje da su mahale bile samo kvadratičnog oblika je najčešće, no postojale su i mahale, kao na primjer mahala u Hrvacama, koja je bila raširena uz glavnu prometnicu. Imena su mahale dobivale po osnivačima muslimanskih objekata na tom području.⁴⁰

³⁴ F. Dž. Spaho, 1989, 57-58.

³⁵ J. A. Soldo, 2011, 33.

³⁶ K. Jurin Starčević, 2006, 120.

³⁷ K. Jurin Starčević, 2006, 123-125.

³⁸ F. Dž. Spaho, 1989, 61.

³⁹ K. Jurin Starčević, 2006, 126.

⁴⁰ K. Jurin Starčević, 2006, 130-131.

4. Stanovništvo Cetinske krajine pod osmanskom upravom

4.1. Vjerska obilježja

Širenjem svoje vlasti i dolaskom na zemlju koja je do tada bila u kršćanskim rukama, Osmanlije teže održati već postojeći život, a ne stvarati novi. Dalmacija je bila povoljno područje za razvijanje gradova, svojim stanovnicima je nudila obradivu zemlju, vodu, blizinu šume i razvijene putove. S obzirom na to, Osmanlije održavaju već postojeće gradove i dalje ih razvijaju, bez obzira jesu li bili naseljeni starim ili novim tek doseljenim stanovništvom.⁴¹ Dolaskom Turaka u Sinj i okolna područja, staro stanovništvo je ipak bilo u strahu pred novim vladarima te se iseljava iz krajine. To je uzrokovalo nepostojanje trajnih naseljenika krajine do sredine 16. stoljeća. Kasnije, kada se situacija već smirila iseljeno stanovništvo se počelo vraćati, a ujedno se doseljava i novo stanovništvo.⁴² Razlog za iseljavanje stanovništva je bila i promjena ekonomsko–društvene situacije dolaskom Turaka koji donose svoje običaje i razvijaju svoj sistem na novoosvojenom području. Te promjene najviše je osjetilo nemuslimansko stanovništvo, dok su oni koji su prešli u vojničku službu dobili povoljniji položaj. Iseljavanjem stanovništva sva velika zemljišta dobiva novo tursko stanovništvo.⁴³ Stanovništvo koje je pobjeglo iz Cetinske krajine pretežito se odselilo na područje srednje Dalmacije i otoke.⁴⁴

U početnim godinama osmanske vladavine pa i kasnije, vojničko stanovništvo muslimanske vjere je bilo većinsko, a prvi znakovi civilnog društva pojavljuju se 1574. godine.⁴⁵ Na području Sinja, prvo muslimansko stanovništvo su bili vojnici koji su se okupljali u džamiji izgrađenoj na utvrdi. U kasnijim razdobljima, s dolaskom drugog muslimanskog stanovništva, u predgrađu se gradi druga džamija. Ipak broj muslimanskog stanovništva na području Dalmacije nije bio velik te je u gradovima postojala samo jedna mahala, dok je Sinj bio iznimka sa tri mahala koje su se stopile u jednu kao što je već navedeno. S druge strane, kršćansko stanovništvo naseljava kršćanske četvrti, nazvane varoši.⁴⁶

⁴¹ I. Erceg, 1989, 21.

⁴² F. Dž. Spaho, 1989, 58.

⁴³ B. Stull, 1967, 23.

⁴⁴ B. Stulli, 1967, 24.

⁴⁵ K. Jurin Starčević, 2006, 129.

⁴⁶ K. Jurin Starčević, 2006, 129-130.

S obzirom na vjeru, stanovništvo je bilo podijeljeno po selima na muslimanska i kršćanska mjesta. Kao što je već navedeno Sinj je postao kasaba gradnjom džamija te kao posljedica toga dolazi do pojave muslimanskih stanovnika koji su ujedno i jedino stanovništvo koje živi unutar jedne kasabe. Prema podacima iz 1574. godine, na području Sinja nalazila su se 53 muslimanska domaćinstva podijeljena u tri mahale: 27 ih se nalazilo u mahali Hadži-Hamze, 14 u mahali Kara Hasana i 12 u mahali Alaudina. U taj broj nije bilo uključeno vojničko osoblje, niti osobe koje su se bavile sudstvom i državnom administracijom. S pretpostavkom da u svakom domaćinstvu živi oko 6 do 7 osoba, uključujući vojno osoblje grada Sinja koje je u to doba brojilo 50 do 300 vojnika, može se doći do zaključka da je u to vrijeme u Sinju živjelo oko 700 do 2000 stanovnika.⁴⁷ Većina muslimanskog društva je bila naseljena u Brnazama, Suhaču, Košutama, Obrovcu, Radošiću i Mrgudama, dok su u ostalim mjestima znali imati svoje posjede, posebice bogati muslimani. Jedno od muslimanskih sela bio je i Grab gdje su stanovali među ostalima potomci Udovičića, predturskog plemena koje je bilo djelomično islamizirano. Ta sela nisu bila naseljena samo muslimanima, u njima su se mogli naći i pripadnici kršćanske raje koji su često u svojem vlasništvu imali lovišta na Panju, Cetini, Gorici i Mliništu. Kroz godine broj muslimanskih stanovnika se povećavao jer su crkvena središta kao što su Visovac, Rama i Makarska bili dosta udaljeni od Cetinske krajine što je značilo da je širenje kršćanstva bilo otežano.⁴⁸

4.2. Status kršćanskog stanovništva

Kršćanima nije bilo dopušteno živjeti u kasabi te nisu imali status gradskog stanovništva, a s obzirom da su plaćali poreze koji su bili namijenjeni za raju, imali su status seoskog stanovništva koje se pretežito bavilo poljoprivredom. Je li kršćansko stanovništvo bilo pravoslavno ili rimokatoličko može se zaključiti iz crkvi koje su postojale u tom razdoblju, a s obzirom da su postojale dvije crkve, jedna pravoslavna, a druga rimokatolička, može se zaključiti da su obje skupine kršćana nastanjivale Cetinsku krajinu.⁴⁹ Kršćani su nastanjivali udaljene dijelove krajine gdje su se pretežito bavili obrađivanjem svojih, ali i muslimanskih zemljišta. Na planinskom području Dinare i Svilaje živjeli su stočari koji su plaćali vlaški porez zvan filurija. Postoje

⁴⁷ F. Dž. Spaho, 1989, 58.

⁴⁸ J. A. Soldo, 2011, 33-34.

⁴⁹ F. Dž. Spaho, 1989, 59.

dokazi koji upućuju na to da je kršćansko stanovništvo imalo razvijenu organizaciju, kao na primjer mjesta Ruda i Lučane gdje se spominju četiri kneza.⁵⁰

U osvojenim gradovima Osmanskog Carstva, osim osmanske vlasti mogla se naći i narodna vlast među kršćanima. Tako je bilo i u Sinju gdje su se nalazili knezovi koji su bili odgovorni za organizaciju vlasti među vlaškim stanovništvom. Poreze koji su plaćali naseljenici Cetinske krajine su se plaćali po kući (200 akči), nisu plaćali resm- i čift te su bili definirani kao nomadi.⁵¹ U Cetinskoj krajini je bilo mnogo posjeda koji nisu bili veliki, nego srednje veličine, postojao je i velik broj čifluka, a velik broj mlinova svjedoči da su se bavili poljoprivredom.⁵²

Iako je ovo područje bilo uključeno u muslimansku sferu te se vjerska uprava provodila kroz mullaluk, kršćanska je vjera bila dovoljno snažna da opstane za vrijeme muslimanske uprave. Tako je područje Cetinske krajine pripadalo Splitskoj nadbiskupiji.⁵³ Bosanski franjevci su imali prevlast nad izvođenjem kršćanskih obreda u Cetinskoj krajini te su smatrali da im splitska nadbiskupija nije potrebna u njihovom radu osim u nekim situacijama kao što je bilo krizmanje i zaređivanje novog svećenstva. Ipak splitski nadbiskupi nisu htjeli odustati od Cetinske krajine želeći preuzeti prihode koje je bosansko svećenstvo dobivalo, no bosanski franjevci to nisu dopuštali s obzirom da su od Osmanlija dobili dopuštenje za svoje djelovanje.⁵⁴

Na čelu kršćanskih sela su bili glavari i harambaše, a jedini kontakt koji je kršćansko stanovništvo imalo s svećenstvom je bilo preko pohoda svećenika iz Rame, Visovca i Makarske. Osmanskim osvajanjem jedan dio stanovništva je pobjegao u brda gdje su se bavili stočarstvom, plaćali filuriju te su također imali harambaše na čelu. Ovo stanovništvo je oponašalo ulogu redarstvenih postrojbi dok su kršćani često bili uključivani u rat.⁵⁵

Dolaskom Osmanlija na područje Cetinske krajine muslimanska vjera postaje dominantna, a u tom razdoblju nastradali su i neki svećenici. U zapisima postoje imena franjevacu koje su Turci ubili zbog zalaganja za kršćanstvo. Fra Filip Kovačević je pokušao 1683. godine pojedine kršćanske obitelji prebaciti s osmanskog na mletački

⁵⁰ J. A. Soldo, 2011, 33.

⁵¹ S. Buzov, 1989, 65.

⁵² S. Buzov, 1989, 67.

⁵³ T. Perković, 2018, 82.

⁵⁴ S. Kovačić, 1989, 146-147.

⁵⁵ N. Stančić, 2018, 119-120.

teritorij, ali je uhvaćen u Gljevu i ubijen. Fra Jure Jerković, fra Nikola Rupica, fra Ivan Đačić i fra Ivan Barišić su mučeni i ubijeni 1645. godine jer su obilazili kršćanske obitelji u Cetinskoj krajini.⁵⁶

4.3. Etnička slika

Gledajući etničku sliku stanovništva, različito se proučava kršćansko i muslimansko stanovništvo. Kršćansko stanovništvo se dijelilo na rimokatoličko i pravoslavno, a glavna pretpostavka je da su pravoslavci pripadali srpskoj etničkoj skupini, a rimokatolici hrvatskoj. Ipak, to se ne može potvrditi jer sačuvana imena ljudi iz tog vremena su u obje skupine bila ista tako da je nemoguće znati jesu li bili rimokatolici ili pravoslavci. Jedini je moguće zaključiti da su postojale obje etničke skupine. Kad se proučava muslimansko stanovništvo, isto postoje dvije skupine stanovništva. Jedan dio se odnosi na novo doseljeno muslimansko, dok se drugi odnosi na već staro, ali islamizirano stanovništvo. Podatke o islamiziranim stanovnicima Cetinske krajine moguće je pronaći u popisima stanovništva gdje se mogu pronaći svakodnevna muslimanska imena. Postoje zapisi o devet domaćinstava u kojima je otac kuće nosio ime Abdulah što znači božji rob te da je osoba bila s tog područja, ali islamizirana. Vojnici koji su bili u krajini su podrijetlom bili iz raznih krajeva tako da su i oni pridonosili različitoj etničkoj slici.⁵⁷ Razdoblje 17. stoljeća je karakteriziralo islamiziranje stanovništva što je vidljivo u prezimenima koja su pretežito muslimanska, a ne kršćanska i narodna, a nadodan im je samo slavenski dodatak „ić“.⁵⁸

4.4. Socijalna slika

Nadalje proučavajući socijalnu sliku društva Cetinske krajine može se stvoriti podjela ovisno o dijelu grada. Unutar same kasabe najviše je bilo zastupljeno trgovačko i zanatlijsko društvo pošto je Sinj bio dio skradinskog kadiluka (jedinica sudske vlasti u Osmanskom Carstvu⁵⁹) u kojem se nalazio kadija, njegov zamjenik naib i drugo sudsko rukovodstvo. Osim već navedenih, u kasabi se nalazilo i vjersko osoblje, to jest službenici u mektebu i džamiji. Na tvrđavi se nalazilo vojničko stanovništvo koje je služilo kao čuvari utvrde, to jest mustafhizi, zajedno sa dizdarom koji je vršio ulogu vrhovnog zapovjednika i ćehaja, dizdarov zamjenik te imam džamije koja se nalazila

⁵⁶ G. Hrvatinić, 2018, 382.

⁵⁷ F. Dž. Spaho, 1989, 59.

⁵⁸ J. Soldo, 1989, 88.

⁵⁹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29745>

unutar tvrđave. U rubnim dijelovima i varoši živjela je raja, to jest stanovništvo koje se bavilo poljoprivredom.⁶⁰

U osmanskom razdoblju gradovi su imali specifičan način podjele prema različitim ulogama. Naime, središte grada je bila vojna utvrda koja je imala ulogu fortifikacije grada te je u njoj prebivao vojni i civilni dio stanovništva. Dalje, podjelom po religiji postojale su kršćanske i muslimanske četvrti te podjela s obzirom na gospodarstvo: stambeni i poslovni dio. U osmanskim gradovima nije dolazilo do podjele između imovinski bogatijeg i siromašnijeg društva pa je tako unutra jedne mahale živjelo stanovništvo svih ekonomskih skupina. Češća podjela je bila po zanimanjima jer građani nisu trebali plaćati nikakve poreze. Zbog toga postoji podjela na: „... vjerske službenike iz redova uleme, vojno-činovničku skupinu, obrtnike i sitne trgovce, veletrgovce i profesionalno neobilježene stanovnike.“⁶¹ Ipak je među navedenim zanimanjima vojničko-činovničko stanovništvo bilo boljeg ekonomskog statusa od ostalih zanimanja.⁶²

Obrtništvo je u krajnjim dijelovima carstva bilo slabo razvijeno jer je u prvom planu bila vojska i obrana područja. Najbitnije obrtničke poslove su obavljali: „...kovači, sedlari, potkivači konja, štavljači kože, čizmari, kotlari, tesari i krojači.“⁶³ Dok su oni mogli biti pronađeni u svim naseljima, pekari, zlatari i mesari su se nalazili samo u pojedinim mjestima gdje su bili potrebni. Na području Cetinske krajine bilo je moguće pronaći i rjeđa zanimanja, kao na primjer, u Sinju ranara i mesara, a u Vrlici mesara. Postoje zapisi o štavljačima kože u Sinju kojih je bilo četvero, što upućuje na mogućnost postojanja specijalizacije tog zanimanja u Sinju.⁶⁴ Veletrgovce koji su zbog prodaje mletačkih tkanina i začina sudjelovali u međudržavnoj razmjeni bilo je moguće pronaći u Cetinskoj krajini. U Sinju je bila poznata obitelj Atlagić, iz koje su potjecali sandžakbegovi Klisa, kapetani Knina i alajbegovi. U samom Sinju i okolici bilo je nekoliko obitelji čiji su članovi bili dizdari (obitelj Sekalagić-Dizdarević) te Mandići i Babaahmetovići, nasljednici zaima. Ipak za najveći dio stanovništva nije bilo poznato čime su se bavili. U okolici i u samom gradu gradsko stanovništvo je u svom vlasništvu imalo razne vinograde, livade, voćnjake i njive pri čemu su višak plodova prodavali na

⁶⁰ F. Dž. Spaho, 1989, 59.

⁶¹ K. Jurin Starčević, 2006, 133.

⁶² K. Jurin Starčević, 2006, 137.

⁶³ K. Jurin Starčević, 2006, 139.

⁶⁴ K. Jurin Starčević, 2006, 139-140.

trgu. S obzirom da se ne može znati čime se to stanovništvo bavilo, iz novijih istraživanja se može zaključiti da su se neki od njih bavili sitnom trgovinom, transportom, kao nosači te kao pomoć pri utovarivanju i istovarivanju. Ono stanovništvo koje se nalazilo na prometnom putu sigurno se bavilo prijevozom i smještajem putnika.⁶⁵

Stočarstvo je na području cijele Dalmacije pod osmanskom vlašću bilo široko razvijeno te je bilo privilegirano u društvu s obzirom da su stočarski proizvodi bili trgovačka roba koja je zauzvrat davala sirovine za obrt što je utjecalo na razvoj i održavanje zemlje i kućanstava. Stočarenje po livadama koje su bile na granicama triju država (Osmanskog Carstva, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije) utjecalo je na doticaj stanovništva te razmjenu stavova i stvaranje dogovora o plaćanju između Osmanlija i Mlečana. Dolaskom Osmanlija zemljoradnja je oslabila, zemlja je na granicama bila napuštena, a Turci se na nju nisu pretežito obazirali, posebice na vinogradarstvo iako je područje koje su zauzeli bilo pogodno za uzgajanje vinove loze. Ipak Osmanlije su davali zemljišta u zakup te je na granici bilo omogućeno obrađivanje zemlje i od osmanskih i mletačkih seljaka.⁶⁶ Na području Sinja bilo je razvijeno vinogradarstvo i uzgoj lana, pšenice, zoba i raznog povrća. Zemljišta su u većini slučajeva pripadala krupnim, koji su bili muslimani, i sitnim posjednicima, ali u nekim slučajevima i seoskim zajednicama. Zemljišta su se prodavala pri čemu su najčešći kupci bili muslimani, a rjeđe kršćani.⁶⁷ Trgovina na području Cetinske krajine je bila lokalnog karaktera te samodostatna za domaće stanovništvo.⁶⁸ Na području kasabe Sinj obrtnici i trgovci su bili oslobođeni plaćanja kuluka, poreza i pristojbi. Ipak, zemljoradnici su vlasniku zemlje plaćali desetinu (ušur) i 7 akči po vinogradu.⁶⁹

Vjersko stanovništvo koje su se nalazilo u tvrđavi je za svoje usluge bilo plaćeno pa je dobivalo timare ili određenu dnevnicu što se uzimalo iz državne blagajne. U popisima su često na prvom mjestu bili vjerski službenici iz mahala iz čega se može zaključiti da su imali veliku ulogu u društvu. Zbog malenog broja ljudi koji su mogli

⁶⁵ K. Jurin Starčević, 2006, 140-141.

⁶⁶ I. Erceg, 1989, 26-27.

⁶⁷ I. Erceg, 1989, 23.

⁶⁸ F. Dž. Spaho, 1989, 59.

⁶⁹ F. Dž. Spaho, 1989, 57-58.

obavljati sve vjerske potrebe, ali i zbog malenih financijski sredstava, česta je bila pojava da jedna osoba vrši više poslova.⁷⁰

Od pripadnika uleme, na ovom području je bilo moguće naći kadije i njihove pomoćnike (naibe) iako ne postoje zapisi. Ipak postoji zapisano kako su na području Cetinske krajine, to jest u Sinju, Hrvacama i Vrlici postojale sudske ispostave što znači da su morali postojati. Kadije su bile bogatiji dio stanovništva, primali su 150 akči dnevno te su živjeli u kasabi jer su svako dvije godine bili premješteni u novu. Njihov glavni posao u kasabi, osim provođenja islamskih zakona, je bio vezan uz državnu upravu, izvršavanje matičarskih te notarskih obaveza.⁷¹

Unutar gradova pod osmanskom vlašću postojale su različite vojno-činovničke grupe koje su bile odgovorne za upravljanje i vođenje grada. U njih se ubrajaju pisari, nadzornici ihtisaba, upravitelji zaklada te vojni dio, među ostalim: spahije, kapetani, subaše, dizdar, dijelovi gradskih posada. Među članovima gradske posade ističu se baše (janjičari koji su bili gradski čuvari), ćehaje (starješina ceha) te tonici. Jednu od bitnijih uloga su imali i činovnici, kao na primjer, skupljači poreza, emini, nadzornici, itd. Pisar se nalazio u svim većim i manjim naseljima, a njihovo postojanje u Sinju može se dokazati pomoću zapisa u kojima se navode dva pisara kao vlasnici jednog zemljišta. Pošto osmanski gradovi nisu imali gradsku upravu, njihov posao su obavljali gradski uglednici, a dizdari su, osim što su bili odgovorni za utvrdu, provodili javni red.⁷²

4.5. Defteri kao demografski izvori

Defteri su bili osmanski registri u koji su se zapisivali podaci o stanovništvu, naseljima, zemlji i imovinskom statusu stanovnika i njihovih obitelji.⁷³ Oni su brojali samo civilno stanovništvo, dok su se vojnici zbrajali samo ako su se bavili nekim zanimanjem, stanovali u mahali i imali nekretnine za koje se plaćao porez. Zbog toga je broj stambenih objekata bio veći nego što je navedeno jer su se brojale samo porezne kuće. Isto tako, veći je bio broj stanovništva jer se nisu ubrajali robovi, sluge, stalni posadnici koji su imali obitelji, vojnička svita itd. S druge pak strane, Čelebija na svom putovanju ovim prostorom, ubraja i vojnike u utvrdu.⁷⁴

⁷⁰ K. Jurin Starčević, 2006, 137.

⁷¹ K. Jurin Starčević, 2006, 138.

⁷² K. Jurin Starčević, 2006, 138-139.

⁷³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14212>

⁷⁴ K. Jurin Starčević, 2006, 131.

Zbog različitih načina brojenja i neuključivanja svog stanovništva, u zapisima o stanovništvu se ne mogu naći u potpunosti točni podaci o broju stanovništva, no na primjeru deftera iz 1528., 1550., i 1604. godine mogu se naći zapisi o kretanju stanovništva u Cetinskoj krajini. Zbog turskog osvajanja došlo je do promjene strukture stanovništva, doselili su se muslimani, neki kršćani su se odselili, ali u početnim godinama je teško odrediti njihov omjer s obzirom da se stanovništvo još uvijek mijenjalo. U postotcima je iznesen taj omjer koji se tijekom godina mijenjao. Godine 1550. bilo je 40% kršćanskog, a 60% mješovitog stanovništva, 1550. kršćana je bilo 85%, muslimana 1.25%, a mješovitog stanovništva 13.75%. Situacija postaje malo jasnije 1604. godine kada je bilo 30.76% kršćanskog stanovništva, 24.62% muslimanskog stanovništva te 44.62% mješovitog stanovništva. Kao što je vidljivo kroz godine je bila povećana islamizacija, ali pretežito u gradovima kao što su Sinj i Vrlika koji su bili središta nahija i samim time po turskom shvaćanju trebala su biti pretežito muslimanska, dok je u manjim naseljima islamizacija bila manje izražena.⁷⁵

4.6. Kultura stanovništva Cetinske krajine

Širenjem islama došlo je i do širenja islamske kulture, ali pretežito u gradovima jer su glavne institucije islama bile smještene u urbanim središtima, a urbanizacija na ovom području nije bila jako raširena. Gradska elita je bila glavni predstavnik islamske kulture koja nikad nije proširila svoj utjecaj na ruralno kršćansko stanovništvo.⁷⁶ Područje Cetinske krajine ostalo je odvojeno od Zapada i njihove kulture, ali i zbog velike samouprave i izoliranosti, izvan kruga utjecaja osmanske kulture.⁷⁷ Osnovno znanje se stjecalo u mektebima u kojima su djeca svih muslimanskih staleža učila iz Kur'ana. Ne može se sa sigurnošću reći, ali pretpostavlja se da je jezik koji je stanovništvo koristilo bio hrvatski, a ne turski, što potvrđuje i Evlija Čelebija. Ipak glavni natpisi na muslimanskim ustanovama su bili napisani na arapskim i perzijskim jezicima što je jedan od dokaza kako je upotreba jezika na tom području ipak bila mješovita.⁷⁸

Svakodnevni život u gradovima u kojima je bilo muslimansko stanovništvo odvijao se kao i u ostalim gradovima Carstva. Stanovništvo se okupljalo u vjerskim objektima radi molitve, ali i običnog razgovora kojim su se rješavali svakodnevni

⁷⁵ I. Erceg, 1989, 21-22.

⁷⁶ K. Jurin Starčević, 2006, 142.

⁷⁷ S. Mrduljaš, 2016, 246.

⁷⁸ K. Jurin Starčević, 2006, 144-145.

problemi. Slavilo se obrezivanje dječaka, oba Bajrama i svadbe te je bilo razvijeno ispijanje kave i okupljanje za niskim okruglim stolom nazvanim sinija. Od odjevnih predmeta su se nosili orijentalni predmeti iako Čelebija navodi kako su ipak nosili odjevne predmete specifične za to područje. Korištenje orijentalnih jezika i građevine rađene u islamskom stilu su u potpunosti pridonijele razvoju islamske kulture u gradovima koji su kao što je već navedeno, bili naseljeni muslimanima.⁷⁹

⁷⁹ K. Jurin Starčević, 2006, 146-148.

5. Mletačko osvajanje Sinja 1686. godine

Mlečani 1686. godine osvajaju Sinj, providur Girolamo Cornaro skuplja vojsku u Solinu te dolazi pod Sinj i podiže logor pred gradom. Napad je započeo 25. rujna 1686. godine, sljedeća četiri dana nastavlja se paljba po zidinama grada, a 28. rujna dolazi do proboja u tvrđavu te konačnog pada osmanske vojske.⁸⁰ Do mira na području Cetinske krajine došlo je nakon 1699. godine mirovnim ugovorom iz Srijemskih Karlovaca gdje su Sinj i Vrlika potpali pod Mletačku Republiku, a glavna posljedica oslobođenja od Turaka je bila promjena stanovništva.⁸¹ Došlo je do naseljavanja krajine iz tri smjera, a jedan od njih je bio dolazak kršćana iz Bosne 1687. godine pod vodstvom franjevac iz Rame. Druga seoba je bila potaknuta Mlečanima koji su na to područje naselili stanovništvo iz Hercegovine te treća seoba sa područja Poljica. Mlečani su novim pridošlicama dali zemljište te su ih podijelili u banderije na čijem su čelu bili harambaše. Oni su bili glavni vođe naroda te su vodili brigu o događajima u krajini, a u Sinju i okolici su harambaše bili iz obitelji Bogdanović, Filipović Grčić, Milanović, Tomašević, Jadrijević i Žanko, koji još i danas žive na području Cetinske krajine.⁸² Prvi doseljenici kojima je dodijeljena zemlja 1688. godine bila su braća Tadija, Mile i Pavao Vučković, koji je bio jedan od predvodnika seobe, te im je dana zemlja, kuća i kula.⁸³ Po prezimenima doseljenika su bili nazvani i barjaci kojima su upravljali: Mate Filipović Grčić se naselio na području Suhača, zemlja Jakova Jadrijevića je bila na području Glavica i Ćurlina, barjak Jakova Tomaševića je posjedovao zemlju na području Brnaza, Mate Žanković je dobio Žankovu glavicu te dijelove Karakašice i Suhača, Tadija Vučković je bio u Brnazama, Pavao Milanović je dobio zemljište u Suhaču te dijelovima Ćurlina i Glavica te Pavao Bogdanović koji je imao samo kuću u Ćurlinima i dva manja zemljišta.⁸⁴ Ipak dio starog muslimanskog stanovništva se nije odselio nego je nastavio živjeti u Cetinskoj krajini. Većina ih je bila pokrštena, dobili su nova imena i zemljište za obradu. Najviše ih je bilo na području Karakašice te pojedinačne obitelji koje su nastanile određena sela Cetinske krajine.⁸⁵

⁸⁰ M. Vrgoč, 2009, 69.

⁸¹ J. A. Soldo, 2011, 31.

⁸² M. Vrgoč, 2009, 72-74.

⁸³ J. A. Soldo, 2011, 53.

⁸⁴ M. Rimac, 2018, 130-132.

⁸⁵ J. Soldo, 1989, 89.

6. Zaključak

Glavna ideja ovog rada je bila prikazati život stanovništva Cetinske krajine kroz 16. i 17. stoljeće za vrijeme osmanske vlasti. Naglo širenje Osmanskog Carstva na područje Dalmacije i dalmatinskog zaleđa je dovelo Turke i do Sinja i Cetinske krajine, područja kojim su upravljali do 1686. godine kada je ono prešlo u mletačke ruke. Sinj kao središte nahije Sinj i Cetina je bio kasaba naseljena muslimanskim stanovništvom koje se tu naselilo nakon odseljavanja kršćanskog stanovništva, dok su okolna područja van grada bila naseljena kršćanskom rajom. Naselja u krajini su bila podijeljena ovisno o većinskom udjelu kršćana ili muslimana. U urbanim sredinama su prevladavali muslimani kao posljedica islamizacije stanovništva, a u kršćanskim naseljima je postojala specifična narodna vlast u obliku knezova.

Unutar Sinja prostire se tvrđava koja je najznačajnija bila u razdoblju nakon pada Klisa u mletačke ruke pri čemu je ona postala pogranična tvrđava koja je branila osmanski teritorij te je bila naseljena vojno-činovničkim službenicima koji su upravljali tvrđavom i vojskom unutar nje i grada. Ostatak stanovništva bavio se između ostalog stočarstvom koje je bilo razvijeno na ovom područje najvećim djelom radi trgovine te obrtništvom pa su se na području cijele krajine mogla pronaći razna zanimanja od ranara, mesara, tkalača itd., a postojali su i vjerski službenici koji su se nalazili u džamijama dok je kršćansko svećenstvo bilo u manjini jer se kršćanski nauk nije širio kao prije. Podatke koliko je kućanstava bilo i kakav je bio omjer dviju vjera na ovom području moguće je uočiti u turskim defterima koji daju prikaz tog razdoblja, iako ne s točnim brojevima zbog brojenja koje nije uključivalo svo stanovništvo. Islamska kultura koja je donesena zajedno s muslimanskim pridošlicama nije imala velikog utjecaja van urbanih središta u kojima su se nalazili muslimani, u okolnim kršćanskim naseljima i dalje je prevladavao kršćanski način života. Potpuni preokret u strukturi stanovništva ovoga područja uzrokovalo je mletačko osvajanje Sinja 1686. godine nakon kojeg dolazi do iseljavanja i kristijanizacije muslimanskog stanovništva te 1687. godine do velikih migracija stanovništva iz triju pravaca, Rame, Poljica i Hercegovine. Ovim naseljavanjima Cetinsku krajinu su naselile obitelji čiji potomci još uvijek žive u tim mjestima i nakon više od 300 godina.

Zaključno, društvena struktura Cetinske krajine u razdoblju turske vlasti je tema o kojoj se još detaljnije može istraživati. Sama povijest ovog područja u vrijeme turske

vlasti nije toliko istražena kao kasnija razdoblja te bi daljnja istraživanja ponudila puniju sliku o društvu i načinu života tog vremena.

7. Sažetak

Društvo Cetinske krajine u vrijeme osmanske vlasti

U ovom se završnom radu daje prikaz o društvu Cetinske krajine za vrijeme vlasti Osmanlija kroz 16. i 17. stoljeće. U prvim poglavljima je prikazan pad Sinja i ostatka krajine u osmanske ruke te izgled i status Sinja nakon što je postao kasaba. Objašnjena je i važnost te izgled sinjske tvrđave koja je imala važnu obrambenu ulogu kada Klis nije bio pod osmanskom vlašću. U narednim poglavljima fokus je stavljen na stanovništvo. Prvo se obraća pozornost na razlike uvjetovane pripadanjem ili kršćanskoj ili muslimanskoj vjeri što je utjecalo na smještaj i status stanovništva. Nadalje je objašnjena socijalna slika društva koje se bavilo obrtništvom, trgovinom, stočarstvom te su objašnjene uloge koje je imalo vojničko i vjersko stanovništvo. Nakon toga napravljena je usporedba između triju turskih deftera koji daju detaljniju sliku o strukturi stanovništva i omjeru kršćana i muslimana. Ujedno je objašnjena i islamska kultura koja se proširila u gradovima gdje je bilo većinsko muslimansko stanovništvo. Na samom kraju daju su podaci o oslobođenju Sinja od Osmanlija koje je uzrokovalo migracije stanovništva, a to je dovelo do nove društvene slike Cetinske krajine.

Ključne riječi: društvo Cetinske krajine, osmanska vladavina, vjerske razlike, socijalna slika, kultura, migracije stanovništva.

8. Summary

Society of the Cetina region during the Ottoman rule

This paper gives an account of the society of the Cetina region during the Ottoman rule through the 16th and 17th century. The first part explains the fall of Sinj and the rest of the region into Ottoman hands, as well as the layout and the status of Sinj after it became a Muslim town. The importance of Sinj and the layout of its fortress which had an important defensive role when Klis was not under Ottoman rule, was also explained. In the following chapters, the focus is on the population. The first thing explained is the difference between Christians and Muslims which affected the accommodation and status of the people. Furthermore, the social picture of the society that was engaged in crafts, trade and cattle-breeding was given, as well as the roles played by the military and clergy. The Turkish deftars were compared to give a more detailed picture of the structure of the population and the ratio of Christians to Muslims. Islamic culture, which spread in the cities where the majority of the population was Muslim, was also explained. At the very end, the liberation of Sinj from the Ottomans, which caused the migration of the population, and led to the new social image of the Cetina region, was described.

Key words: society of the Cetina region, Ottoman rule, religious differences, social picture, culture, population migration.

9. Literatura

- S. Buzov, 1989, Turska uprava i organizacija vlasti, te društveno gospodarski odnosi u 16. i 17. stoljeću u Cetinskoj krajini, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989, str. 65-71.
- I. Erceg, 1989, Turska osvajanja i organizacija proizvodnje u Dalmaciji i njihov odraz na privredni život Hrvatske, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989, str. 9-54.
- G. Hrvatin Jurišić, 2018, Mučenici i Božji ugodnici Cetinske krajine, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018, Sinj, str. 379-404.
- K. Jurin Starčević, 2006, Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog istraživanju urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću, *Radovi*, vol. 38, br. 1, Zagreb, str. 113-154, 2006.
- S. Kovačić, 1989, Vijesti iz crkvenih arhiva o Cetinskoj krajini pod Turcima, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, 1989, Sinj, str. 145-166.
- I. Marković, 1998, *Sinj i njegovo slavlje* (pretisak), Sinj: Franjevački samostan – Poglavarstvo grada – Matica hrvatska, 1998.
- A. Milošević, 1989, Izgled i značaj sinjske tvrđave u prošlosti s posebnim osvrtom na tursko i mletačko razdoblje, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, 1989, Sinj, str. 219-229.
- N. Moačanin, 2018, Zagora u razdoblju osmansko-turske vlasti: prema novim spoznajama iz povijesti Sinja i Cetinske krajine, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018, Sinj, str. 53-64.
- S. Mrduljaš, 2016, Uzroci društveno-kulturnih različitosti između otočno-primorskog i zagoranskog dijela Dalmacije, *Nova prisutnost*, vol. XIV, br. 2, Zagreb, 2016, str. 239-258.
- M. Pavić, 2014, *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.

T. Perković, Demografske posljedice na dinarsko-zagorskom prostoru prouzročene Morejskim ratom (1684.-1699.), *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018, Sinj, str. 81-118.

M. Rimac, 2018, Mletački katastar Sinja 1705. godine, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018, Sinj, str. 127-133.

J. A. Soldo, 1989, Etničke promjene i migracije stanovništva u Sinjskoj krajini krajem 17. i početkom 18. stoljeća, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, 1989, Sinj, str. 81-144.

J. A. Soldo, 2011, *Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću: knjiga prva i druga*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 2011.

F. Dž. Spaho, 1989, Grad Sinj u turskoj vlasti, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, 1989, Sinj, str. 55-61.

N. Stančić, 2018, Sinjska krajina na prijelazu 17. i 18. stoljeća, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018, Sinj, str. 119-125.

B. Stulli, 1967, Kroz historiju Sinjske krajine, *Narodna umjetnost*, vol. 5 i 6, br. 1, Zagreb, 1967, str. 5-89.

M. Valentić, 1990, Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću, *Senjski zbornik*, vol.17, br. 1, Zagreb, 1990, str. 45-60.

M. Vrgoč, 2009, *Pregled povijesti grada Sinja*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 2009.

9. 1. Internetski izvori

<https://www.britannica.com/place/Ottoman-Empire> (pristupljeno 23. 2. 2021.)

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45716> (pristupljeno: 23. 2. 2021.)

<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15549> (pristupljeno: 25. 2. 2021.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40262> (pristupljeno: 5. 3. 2021.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29745> (pristupljeno: 15. 5. 2021.)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14212> (pristupljeno 22. 5. 2021.)